

Med kriget i backspegeln

– analys av ett frågelistmaterial med fokus på uttryckta emotioner

Inledning

Ett ökat intresse för hur man minns och berättar om efterkrigstiden och 1950-talet kan skönjas inom kulturvetenskaperna, ibland med fokus på mötet mellan så kallad hög och lågkultur inom till exempel litteratur¹, film² eller musik³. Exempel på ett ökat intresse för 1950-talet inom traditionsvetenskaperna är bland annat pågående doktorandprojekt vid Jyväskylä universitet där Eerika Koskinen-Koivisto undersöker arbetarkvinnors roller, Kirsi-Maria Hytönen kvinnligt förvärvsarbete och Riikka Aro konsumtionsvanor under 1950-talet. Katja Hellman (2003) och Anna-Maria Åströms (1997) insatser inom så kallad stadsetnologi, om hemlivets och platsens betydelse kan också nämnas. I Sverige har Kerstin Gunnemark intresserat sig för framväxten av en stadsdel i Göteborg på 1950-talet (1998) men också för ting och minnen från 1950-talet (Gunnemark 2009: 28ff). I Norge sände *Norsk etnologisk granskning* år 2008 ut en frågelista om 50-talet (Moestue 2008). Även vid ämnena etnologi och folkloristik⁴ vid Åbo Akademi sände man ut en frågelista våren 2000 då sagesmän i Svenskfinland uppmanades berätta om sitt 50-tal. Denna artikel tar sin utgångspunkt i just denna frågelista: "Berätta om ditt 50-tal" (IF 2000/7). Artikeln kan också ses som ett försök till att skapa en kontext åt min pågående forskning om hemmafruarnas levnadsförhållanden under 1950-talet.

Syftet med artikeln⁵ är att analysera frågelistsvar om förhållandena i det efterkrigstida Finland, under 1950-talet, med utgångspunkt

i uttryckta emotioner utgående från fyra olika teman. Det första temat som behandlas är informanternas syn på (1) krigsinvaliderna och krigsveteranerna och det andra temat är (2) förlusten av Karelen och Porkkala udd samt den påföljande evakueringen. Dessa två teman är direkt kopplade till följden av andra världskrigets slut för Finlands del med ett stort antal sårade och förlust av landområden. Det tredje temat som behandlas är (3) Storstrejken år 1956, en generalstrejk som engagerade ca en halv miljon arbetstagarare. Det fjärde och sista temat är kopplat till landets återuppbyggnad som karaktäriserades bland annat av gemensamma insatser i form av (4) talkoarbete⁶. Analysen handlar om hur gemene man minns 1950-talet och återger det i berättelser, i detta fall i form av frågelistsvar. Trots att, eller kanske snarare på grund av att materialet handlar om 1950-talet är kriget och krigets följder synnerligen närvarande i materialet – kriget är så att säga i backspegeln. Analysen gör jag med fokus på de känslor som informanterna uttrycker när de minns denna tidsperiod samt de känslor som skapas i mitt möte med texterna (Ahmed 2004). Hur detta går till beskriver jag närmare i avsnittet om material och metod nedan. Ett delsyfte i artikeln är att nå de stämningar i 1950-talets Finland som utmålats i materialet utifrån de fyra valda temana. Mitt intresse här är den atmosfär som rådde i Finland under efterkrigstiden och varför just 1950-talet varit i fokus för en så kallad nostalgisering. Här bör påpekas att jag i mitt arbetssätt enbart utgår från de stämningar som går att utläsa

ur de fyra teman jag valt att analysera i detta specifika frågelistmaterial. Andra känslolägen skulle säkert kunna nås genom att studera annat material. Det är de skildrade minnena med utgångspunkt i den enskilda aktören som är i centrum. Meningen är inte att återge hur efterkrigstiden tedde sig som historiskt eller politiskt skede utan snarare hur tiden upplevdes av och omvandlades till minnen av dem som valt att svara på frågelistan.

Uppmaningen i frågelistan att skriva om samhällsbygget efter kriget var formulerad på följande sätt: ”Berätta om de följer kriget hade haft när 50-talets samhällsbygge sattes igång.” I min analys fokuserar jag på emotionsuttryck i frågelistsvaren som kan ses som berättelser. Här avser jag med begreppet berättelse alla frågelistsvar oberoende av om återgivningen har en början, ett slut och en höjdpunkt med orsak och verkan (Lövkrona 1999: 45) eller om de formmässigt snarast kan ses som beskrivningar, förklaringar eller åsikter (jfr Linde 1993).

Temana emanerar ur de uppgjorda frågorna i frågelistan. I min analys ger jag här varje tema ett kapitel var. I frågelistan fanns ytterligare teman som dock inte behandlas i denna artikel⁷. Minnet av kriget i form av hågkomster av bombningar, sorgen efter de stupade och kriget som samtalsämne samt återuppbyggnaden av kriget både på ett personligt och samhällsligt plan är analyserade i artikeln ”’Kanske den bästa tiden i mitt liv’. Analys av emotioner i ett frågelistmaterial om livet i efterkrigstidens Finland” (Marander-Eklund 2009). I den artikeln utvecklar jag också en metod för läsning av emotioner i frågelistmaterialet och läser materialet genom känslouttrycken. Här återger jag metoddiskussionen endast mycket kortfattat. Artikeln avslutas med ett avsnitt om nostalgiseringen av 1950-talet.

Frågelistsvar och emotiv läsning

Frågelistor används vid många traditionsarkiv som ett medel för att nå kunskap om olika fenomen och traditioner i såväl nutid som dåtid.

Numera betonar den folkloristiska forskningen ett individorienterat och upplevelsebetonat synsätt (se *Frågelistan som källa och metod* 2005).

Frågelistan ”Berätta om ditt 50-tal” sändes till ett fast sagesmannanät bestående av personer som svarar på återkommande förfrågningar. Materialet består av 72 frågelistsvar på totalt 435 sidor⁸. Frågelistan fick ett gott mottagande antagligen tack vare att många av sagesmännen var unga vuxna på 1950-talet. Det gav dem anledning att tänka tillbaka och reflektera över sin ungdomstid, om hur det gick till då de skaffade sig utbildning, sällskapade och gifte sig och bildade familj. De som var barn och unga på 50-talet har sedermera fått en stark ställning i samhället och har också därför gjort anspråk på att delge andra sina levnadsberättelser (jfr Kuusi 2007: 139).

Frågelistan bestod av 15 frågor om bland annat vardagsliv, mathållning, bröllop, mode, musik och hobbyer på 1950-talet. Här analyseras endast svar på frågan om samhällsbygget efter kriget med fokus på de fyra teman som presenterades ovan. Frågan ställdes på ett öppet sätt utan styrande delfrågor. Däremot gavs följande stödord: flyttning till städer, byggandet av förstäder och vägar, nya arbetsplatser, talkoanda, förändringar i jordbruket, storstrejken, kvinnans möjlighet till utbildning, minnet av krigets fasor, sorgearbete, änkestånd, omgifte, mardrömmar, sociala problem, krigsinvalider.

Den centrala metodologiska frågan här är på vilket sätt en emotiv läsning av frågelistsvaren låter sig göras. Emotioner kan definieras som den affektiva aspekten av medvetandet eller en medveten kognitiv reaktion gällande ett subjekt (*Merriam-Webster Online*⁹). Enligt Sara Ahmed, som kritiserar denna psykologiska förståelse av emotioner, ska man studera känslor eller emotioner utgående från vad de gör, att se hur de produceras snarare än att utgå vad känslor är. Hon menar också att känslor är något som skapas i kontakt med objektet snarare än att de är objektet eller finns i objektet.

Känslor är, enligt Ahmed, således varken något som ”jag” eller ”vi” har utan är något som skapas i mötet med ett objekt och skapar en yta och gränser som tillåter alla slag av objekt att ges kontur. Hon påminner oss om ordets latinska ursprung, *emovere*, som betyder just att röra sig ut. Men emotioner innebär inte endast rörelse utan också fäste och anknytning. Känslor tar sig uttryck som effekter av cirkulation – de rör sig och ”fastnar” i vissa fall på subjektet (Ahmed 2004: 7ff). En frågelista om 1950-talet skapar känslor hos sagesmannen, frågorna satte såväl minnen som känslor i rörelse. I frågelistsvaren kan jag läsa uttrycken av känslorna men de skapar också känslor hos mig som ett resultat av mitt möte med texten. Min läsning av texterna och uttryck av emotioner i dem blir central. På ett metodologiskt plan ger Ahmed rådet att analysera emotioner med utgångspunkt i språkliga stilistiska figurer (ibid.: 13).

I min analys av frågelistmaterialet har jag utgått från dessa språkliga figurer för att kunna tolka uttryck av emotionerna i dem. Inom stilanalys utgår man från att en talakt med en viss stilaxel indikerar vad avsändaren vill med sin text. En sådan stilaxel är affekt-axeln som avser skribentens engagemang i texten (Melin & Lange 1985: 7ff). Enligt Peter Cassirer har en text en betydelsekärna som består av bland annat av emotionella element (Cassirer 1993: 158ff). Affekt och emotionella element är således förenade med ord såsom engagemang och betydelsekärna. Detta gör att jag anser att studiet av emotionsuttryck är ett ändamålsenligt sätt att komma åt just betydelsen i en text. Emotionerna i talakterna ska på så sätt ge en förståelse av 1950-talet som tidsperiod. I artikeln ”Kanske den bästa tiden i mitt liv” (Marander-Eklund 2009) framkommer att sagesmännen ser på 1950-talet genom ett nostalgiskt skimmer. Men vilka andra emotioner uttrycks i frågelistsvaren, vad säger de om efterkrigstiden och den stämning som rådde i landet då?

Jag kommer här att studera emotioner i frågelistsvaren med hjälp av stilistiska verkningsmedel. Detta gör jag för det första genom att ta fasta på emotionsord såsom ”jag var arg”, ”han blev så ledsen” och ”det var en lycklig dag”. För det andra kommer jag att se till metaforer som enligt Ahmed är sätt att förmedla känslor (Ahmed 2004: 12). En metafor är enligt Lakoff och Johnson ett sätt att omtala en entitet (sakled) genom att den tolkas, upplevs och förstås med utgångspunkt i något annat, en omskrivning (bildled) (Lakoff & Johnson 1980: 5ff). För det tredje analyserar jag ord eller uttryck med emotiv betydelse, det vill säga värdeladdade ord som finns i texten. Det gäller alltså att studera de expressiva syften en skribent kan ha till skillnad från informativa, förklarande och befallande syften (Melin & Lange 2000: 23). Ett sätt är genomföra en sådan slags analys är att se på ordens stilvalör eller perspektiv, att se om de är intensiva eller neutrala, aktiva eller passiva, positiva eller negativa. Exempel på positiva värdeord eller emotiva ord är härlig och strålände medan ynka och brakförlust är exempel på negativa värdeord (Melin & Lange 1985: 13ff). Kort sagt är de emotiva orden expressiva till sin karaktär och bildar en motpol till ord med saklig karaktär (Melin & Lange 2000: 38ff). Förutom den emotiva läsningen med utgångspunkt i emotionsord, metaforer och emotiva ord kommer jag även att visa att tystnad, det distanserade och det avskalade, i texterna väcker emotioner, åtminstone hos mig, i min läsning av dem.

Här vill jag påpeka att intresset för känslor i folklorematerial egentligen inte innebär något nytt inom folkloristiken (se t.ex. Timonen 2004). Folklore kan som bekant ses som ett sätt att uttrycka känslor. Det som jag upplever som fruktbart gällande den metod som jag valt är att den ligger på en retorisk nivå, något som kanske inte alla gånger varit så vanligt inom folkloristiken, och att man de facto sätter fokus på just de känslor som läsningen av texten resulterar i.

Kriget och efterkrigstiden

För Finlands del handlar andra världskriget inledningsvis om vinterkriget 1939–40 då Ryssland anföll Finland i enlighet med Molotov-Ribbentrop-avtalet och som resulterade i 24.000 stupade och 43.000 sårade finländare. Till krigets saldo hör också evakueringen av ca 400.000 civila från Karelen och Hangö udd. Fortsättningskriget skedde som finskt-tyskt samarbete, dock utan officiell allians, och inleddes 1941 och pågick till 1944. Under dessa krig stupade 70.900 och sårades 140.000 finländare. Antalet utländska frivilliga var omkring 6.000. Saldot för dessa krig var att gränsen återställdes till den från år 1940, samt att Finland måste avstå från Petsamo och betala betydande krigsskadestånd (Meinander 2006: 174ff). Efter att fortsättningskriget brutit ut avstod Sovjet från Hangö udd som återficks 1941. Istället blev Porkala udd sovjetisk marinbas i samband med vapenstilleståndet 1944¹⁰.

Krigsskadeståndet var en del av fredsvillkoren och Finland beordrades år 1944 att betala ett skadestånd på 300 miljoner US-dollar till Sovjet. Detta skulle ske i form av olika pro-

duktleveranser (trävaror, papper, fartyg, maskiner) under sex års tid. Betalningstiden förlängdes år 1948 till år 1952 och skadeståndet sänktes till 227 miljoner. Den största delen av leveranserna verkställdes med produkter inom metall- och fartygsindustrin. För att detta skulle vara möjligt måste produktiviteten inom industrin öka och på så sätt fick den ett uppsving (Pukkila-Toivonen 2003: 109f; Alestalo 1983: 102). Att Finland klarade av att betala krigsskadeståndet till Sovjet är en företeelse som ofta omtalas med stolthet. Enligt Veijo Hietala ingår stoltheten över betalningen av krigsskulden som en del i den mytiska hjälteberättelsen om det finländska folket – det är inte bara ett strävsamt och arbetsamt folk utan också ett folk som betalar sina skulder (Hietala 1992: 9). Att man lyckades betala krigsskadeståndet är en del av det finländska folkets positiva självbild.

Antero Holmila har studerat den stora berättelsen om återuppbygganden så som den tar sig uttryck i finsk press under åren 1944 – 1945. Enligt honom länkas tanken om överlevnad, uppoffring och självbehärskning samman i

Bild 1. Evakuering av Hangö 1940. SLS 1145/46.

konstruktionen av denna berättelse. Finlands folk och fosterlandet är centrala och bonden Paavo¹¹ bildar en stark symbol för återuppbyggnaden. Det är fråga om tanken om ett idealiskt agrar-Finland, där arbete, Gudstro och kärlek till nästan är centrala kulturella symboler (Holmila 2008: 7f).

Efterkrigstiden karaktäriserades av återuppbyggnad och en stor framtidstro trots det faktum att det var brist på resurser och många familjer hade sorg efter stupade i kriget. Antero Holmilas tanke om uppoffring och självbehärskning i den stora berättelsen om återuppbyggnaden hänger samman med de förluster de stupade innebar. Att stupa omtalades i finsk press som en fosterländsk gärning, till och med som ett privilegium. Den personliga sorgen skulle behäskas och ställas hierarkiskt under den kollektiva fosterländska sorgen (ibid.: 16f).

Samhällets byggdes upp bland annat genom att nya hus och stadsdelar reste sig. Det var fråga om ett energiskt byggande för en bättre framtid. Nya moderna stadsdelar växte upp i de större städerna i modernistisk stil (Tuomi 2005: 9ff). Till krigsveteranerna ville staten betala en "hedersskuld" genom att låta dem bygga hus åt sig själva. Denna tid kallades enligt Riitta Nikula för den heroiska materialismens tid där nationalism, finskhet och modernism tätt vävdes ihop (Nikula 2005: 150). Man byggde nya vägar, skapade nya arbetsplatser och gjorde satsningar på utbildning. För att kunna läka de materiella och mentala sår som kriget hade förorsakat, främst förlusten av Karelen, var en gemensam satsning på arbete för en stigande levnadsstandard nödvändig (Hietala 1992: 9). Enligt Jenni Janatuinen var det egna arbetet det enda som människorna kunde lita på i samband med att grundläggande förtroende för mänskligheten och världen rasade i samband med andra världskriget (Janatuinen 2005: 146f). Det var endast genom arbete som nationen uppfattades kunna komma på fötter igen (Holmila 2008: 13).

1950-talets stämningar

I litteratur som behandlar specifikt 1950-talet framställs en ambivalent syn på decenniet. Det här gäller såväl anglosaxisk som nordisk litteratur. När man läser amerikansk litteratur, till exempel David Halberstam (1994), framställs 1950-talet i en kontrast av svart-vitt medan 1960-talet ter sig som fullt av färger. Samhället under denna tid framstår, enligt Halberstam, som långsamt, och icke-vitalt samtidigt som förändringar pyrde under ytan. Människorna tedde sig fyrkantiga och accepterade givna sociala konventioner. Han tar även fram framtidsoptimismen, om möjligheten för amerikaner, framförallt män, att lyckas i livet. Kvinnornas position var mera isolerad i en egen värld inom hemmets väggar. Den amerikanska drömmen skulle förverkligas, dock snarare med ekonomiska förtecken än med politiska (Halberstam 1994: ix). Under denna tid var också rädslan för och besattheten av kommunismen stark i det amerikanska samhället. Halberstam omtalar tiden som "a mean time" och menar att jakten på kommunismen kan jämföras med häxjakt (ibid.: 9). Peter Lewis som beskriver 1950-talet ur brittisk synvinkel porträtterar tiden som en rejäl och allvarlig tid: "life was real, life was earnest" (Lewis 1989: 7), och menar att det ter sig sympatiskt i retrospekt i relation till det experimentella men samtidigt aningen naiva 1960-talet. Allvaret under denna tid gällde speciellt att leva i skuggan av vätebomben. På samma gång var det en hoppfull tid. Lewis menar att det fanns en tilltro till att problemen skulle komma att lösas. Det var en bra tid för de unga med framtiden framför sig. Han kopplar samman 1950-talet med orden askes och överflöd där askesen står för soldat av andra världskriget och den ekonomiska situation som det ledde till. Tanken om överflöd kommer däremot fram i den ekonomiska expansion som kännetecknande tiden (ibid: 9). Även här kommer en dubbelhet gällande synen på tiden fram.

I studier om 1950-talet i nordisk kontext framkommer samma dubbelhet. Kerstin

Gunnemark karakteriserar i *Ung på 50-talet* tiden som en brytningstid. Trots ett materiellt anspråkslöst liv med bland annat trångboddhet genomsyrades tiden av en stark framtidstro. Gunnemark menar att många unga på 1950-talet befann sig mentalt i framtiden snarare än i nuet (Gunnemark 2007: 34f). Orvar Löfgren karakteriserar 1950-talet med utgångspunkt i 40-talisternas beskrivning av tiden som en enda lång väntetid, en väntan på ungdomsuppor. Han menar att 50-talet kännetecknas av ”kliande yllestrumpor och stela soffgrupper” (Löfgren 1993: 20). För 30-talisterna innebar 1950-talet däremot ett uppbrott från Fattigsverige. Enligt Löfgren skapas en förståelse för ett visst decennium olika för olika generationer. I finska studier om epoken framhävs den dels som en spännande tid full av iver inför återuppbyggnaden men också som en traumatisk tid med krigets saldo att handskas med (*Suomi* 1992: 11, jfr Holmila 2008: 1ff). Tiden framställs också som en tid av oskyldighet och prydhet inför frågor om sexualitet (*Iloinen* 2003: 42). 1950-talet beskrivs också som en socialt ångestfull tid åtminstone gällande synen på det som då uppfattades som annorlunda, såsom homosexualitet (Juvonen 2002: 127). Men 1950-talet presenteras även som ett glatt decennium, som en tid för nyheter som tuggummi, idoldyrkan och framtidsdrömmar (*Iloinen* 2003: 30ff). 1950-talet karakteriseras således som kluvet, ambivalent och som en brytningstid samtidigt som försök till att skapa en enhetskultur med symboler såsom fosterlandet, folket och heroism framträder i offentlig media (Holmila 2008: 5).

Krigsinvalid – krigsveteran

Under Finlands senaste krig sårades 200.000 finländare och av dessa fick ca 94.000 bestående skador. De vanligaste typerna av skador, såväl skott- och splitterskador som förfrysningar, satt i de drabbades extremiteter, bröstet, magen och höften. De vanligaste sjukdomarna var tuberkulos och sjukdomar i andningsorganen (Honkasalo 2002: 5ff). I frågelistsvaren gäller

beskrivningarna av krigsinvalider främst lemlästade personer trots att amputationer endast gjordes på 4 procent av de skadade (Honkasalo 2000: 93). Att de lemlästade männen har etsat sig in i minnet på sagesmännen beror antagligen på att skadorna upplevdes som obehagliga eller var så uppenbara för en utomstående:

På 1950-talet fanns det gott om krigsinvalider i Finland. Det var enbenta, eller män som satt i primitiva invalidcyklar utan nedre extremiteter. Enarmade och blinda. Socialskyddet var obefintligt (IF 2000/7: 10).

Detta citat är ett exempel på bristen på emotionsord snarare än en text med emotionsord, metaforer och emotiva ord. Krigsveteranerna omtalas som enarmade och blinda men det omtalas inte med hjälp av ord av typen hemskt, olyckligt eller fruktansvärt, som skulle förstärka det eländiga i deras situation. Det är endast bristen på socialskydd och invalidcyklarna samt antalet invalider som värderas. Trots bristen på emotionsord eller metaforer resulterar mitt möte med texten i känslor hos mig. Detta kan ha just med bristen på emotiva uttryck att göra, med en allmän empati för skadade och lemlästade människor eller med min egen erfarenhet av krigsinvalider att göra.

Ett annat exempel på avsaknaden av emotionsord, metaforer eller ord med emotiv betydelse är följande berättelse av en man som var barn under kriget och som återger hur han upplevde sitt möte med krigsinvalider:

Jag minns väl en krigsinvalid som saknade ben. Han satte sig på Salutorget invid Sundbron i Gamlakarleby och spelade dragspel. Under sig i snömodden hade han en oljetygbit. Det var den sociala tryggheten på 1950-talet (IF 2000/7: 10).

Här uttrycks inte med ord att det var obehagligt och sorgesamt, inte heller används stilistiska figurer eller ord med emotiv betydelse. Ändå inger beskrivningen en känsla eftersom den frammanar en bild av misär, trots att den framställs lakoniskt och utan uttalade känslouttryck. Jag menar att det är just på grund av bristen på emotionsord som jag uppfattar att texten som känslös eftersom jag här fyller

på med känslor som saknas i beskrivningen. Även det avskalade kan, precis som tystnad sätta känslor i rörelse. Susanne Nylund Skog påpekar hur en avskalad, distanserad berättelse och tystnad kan vara ett sätt för en person att behandla en chockartad upplevelse (Nylund Skog 2002: 148ff). Hos mig sätter detta citat gamla minnen i rörelse eftersom jag från min barndom på 1960-talet kommer ihåg hur dessa ibland benlösa krigsinvalider tog sig från gård till gård och sjöng vemodiga sånger för att få en slant. Att se dessa krigsinvalider upplevde jag som mycket skrämmande och jag kunde som barn inte förstå hur och varför de hade mist sina ben.

Frontveteranernas och krigsinvalidernas livsvillkor efter krigsslutet framställs med negativa ord i texterna. I Honkasalos verk *Finlands krigsinvalider* får man uppfattningen att krigsinvaliderna anpassades relativt väl till arbetslivet och att de som var svårt handikappade fick utkomststöd (Honkasalo 2002: 25ff). I efterkrigstida finsk press framkommer att mödrarna och hustrurna till krigsinvaliderna förväntades bereda dem möjlighet till att återanpassa sig i samhället (Holmila 2008: 10). I mitt material utläser jag en bitterhet gällande krigsinvalidernas situation. Ett exempel på ett uttryck av bitterhet i samband med att bristen på social hjälp omtalas är följande:

Många krigsveteraner led av skador, inte bara fysiska utan även psykiska, om inte värre så åtminstone av anpassningssvårigheter till den civila livsstilen efter upp till fem års militärtjänst, varav kanske fyra vid fronten. För dem som lyckades bevara sitt psyke något så när helt, inskränkte sig svårigheterna till en allmän känsla av vilshenhet. Betecknande nog sökte många tröst i spriten (IF 2000/7: 55).

Frontveteranernas svårigheter att anpassa sig till ett vanligt liv samt deras användning av alkohol återkommer i andra svar. En frustration och bitterhet över att detta i vissa fall ledde till tiggeri och lösdriveri kan utläsas i materialet: "Många försökte dränka sin sorg och bitterhet i alkohol och hamnade så småningom [...] på gatan" (IF 2000/7: 59). Honkasalo omtalar att

ett litet antal frontveteraner alkoholiserades men att de fick den vård de behövde (Honkasalo 2000: 217). I ett svar framkommer också att frontveteranerna kunde stöta på en överraskning vid hemkomsten i samband med krigsslutet: "I en del fall hade hustrun hittat en annan och den återvändande fann sin säng upptagen, när han kom hem" (IF 2000/7: 59).

Krigsinvalider har i andra sammanhang uttryckt bitterhet över att de fick vänta så länge på erkänsla för de uppoffringar de gjort under kriget (Enberg 2004: 65). Strax efter kriget var synen på veteranerna inte odelat positiv. En krigsveteran skriver hur folk såg på dem:

Under långa tider efter kriget var det politiska klimatet i landet sådant att en krigsveteran inte skulle höja sin röst alltför högt. Han betraktades nästan som en opålitlig person (IF 2000/7: 34).

Här kan utläsas en bitterhet över det förakt som riktades mot krigsinvalider och veteraner. Citatet blir begripligt i en historisk-politisk kontext. Finland hade sympatiserat med Tyskland under kriget och var förlorande part. Att fredsfördraget omsattes i praktiken sköttes av en kontrollkommission som styrdes från Moskva. Många föreningar, bland annat skyddskåren och Lotta Svärdorganisationen förbjöds med hänvisning till att de var fascistoida och anti-sovjetiska (Meinander 2006: 188). Också veteranerna och krigsinvaliderna fick känna av detta. Enligt Kaarle Sulamaa gick det 20 år innan veteranerna vågade komma fram som en organiserad grupp. Före det omtalades de i negativa eller åtminstone inte i positiva ordalag. Veteranernas verksamhet upphörde nästan helt efter våren 1945. Frontmannaförbundet och Finska vapenbrödräfföreningen hörde till de föreningar som avskaffades. Den enda veteranorganisationen som överlevde var Krigsinvalidernas brödräfförbund (Sulamaa 2006: 297f). Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet omvärderades frontmännens verksamhet av vänsterorienterad ungdom som ifrågasatte deras verksamhet och hånade dem för deras delaktighet i kriget (ibid.:301). Detta kändes som en skymf

för dem som ansett sig offra sig för landet och dess självständighet (Honkasalo 2002: 33). Tystnaden kring krigshändelserna blev därför en vald strategi (Sulamaa 2006: 297-305, jfr Kristensson Uggla 2008). Inställningen till krigsinvalidier och frontveteraner blev mera positiv först på 1980-talet och då konstaterade statsmakten att samhället hade en hedersskuld gentemot veteranerna och att de skulle ersättas skäligt för sina förluster.

I min artikel "Kanske den bästa tiden i mitt liv" går jag in på kriget som samtalsämne. Här framkommer att frontveteranerna ogärna talade om sina upplevelser, trots att kriget för övrigt var ett vanligt samtalsämne. De valde således tystnaden som strategi där denna tystnad också kan ses som ett sätt att uttrycka känslor (Marander-Eklund 2009: 29f).

De känslor som kan utläsas genom emotionsord och emotiva ord när det handlar om krigsinvalidier är en känsla av misär och frustration över bristande hjälp. Dessutom tillkommer de känslor som jag läser in i materialet, nämligen rädsla men också medkänsla. De uttryckta känslorna visar att man tyckte synd om dem som invalidiserats eftersom de inte alla gånger fick den hjälp de skulle ha behövt få. Frontveteranernas situation återges med ord som uttrycker en bitterhet, frustration, uppoffring, hån och bristande erkänsla. När det gäller krigsveteranernas situation kan man utläsa en ambivalens. Dels återfinns en bitterhet över en bristande respekt för dem, dels uppfattades deras död som en uppoffring, ett ord som leder tankarna in på känslor av tacksamhet. I frågelistmaterialet framkom inte åsikter som skulle ha uttryckt negativa känslor för frontveteranernas insats – år 2000 då frågelistsvaren skrevs var tidsandan positiv gällande deras satsningar vilket också reflekteras i skribenternas svar.

Förlusten av Karelen och Porkala

Efterkrigstiden i Finland karaktäriseras inte enbart av personförluster, av stupade i krig utan även förlorade landområden. I mitt mate-

rial gäller det förlusten av Karelen och Porkala udd. I båda fallen ledde förlusten av landområden till evakuering av de bosatta i området.

I samband med freden förlorade Finland 12 procent av sin areal och 400.000 civilpersoner evakuerades från Karelen och behövde bostad och utkomst. En snabbkolonisationslag år 1940 underlättade deras möjligheter att få rätt till jord (Meinander 2006: 179). I frågelistmaterialet finns inga beskrivningar av egna upplevelser av förlusten av Karelen eftersom materialet härstammar från Finlands svenskbygder. I stället handlar det snarare om ett uttryck för sorg för andras del samt hur dessa karelare blev mottagna där de bosatte sig.

I samband med krigsslutet förlorade människor sina hem på de orter där hemmet hade kommit att höra till den ryska sidan efter att gränsen drogs om i och med vapenstilleståndet. I materialet omtalas evakueringen av karelarna på följande sätt: "Visst tyckte vi att det var hemskt att dessa [människor] förlorat sina hem, men vårt land förblev fritt och självständigt" (IF 2000/7: 35). I frågelistmaterialet omnämns detta genom uttryck för kollektiv sorg och ett medlidande för dem som det berörde. Men de negativa känslorna, det hemska i att folk förlorade sina hem, speglas i positiva känslor, att landet förblev självständigt. Förlusten av Karelen omtalas med sorg eller åtminstone som en förlust som drabbade hårt: "Mamma, som var född i Wiborg, tog förlusten av Karelen mycket hårt" (IF 2000/7: 57). Här kombineras sorgen över den förlorade barnbarnsstadens kärleken till densamma (jfr Ahmed 2004: 13).

Evakueringen av karelarna upplevdes snarast i form av trångboddhet och allt som följer av den är ett tema som sagesmännen omtalar med emotiva ord. Följande citat handlar om hur de evakuerade karelarna placeras i hemmen och hur de blev mottagna:

Trångboddheten blev ett av efterkrigstidens många sociala problem. De hemlösa karelarna skulle få tak över huvudet och bostadsregleringskommissionen [...] placerade ut familjer hos

sådana, som hade stora lägenheter med flera (outnyttjade!) rum [...] hade man överlopps rum var man tvungen att ta emot underhyresgäster om man så ville eller inte (IF 2000/7: 59).

Trångboddheten ses här som något negativt liksom det faktum att man var tvungen att ta emot flyktingar emot sin vilja. Sagesmannen fortsätter med att berätta hur en fabrikör, som bodde i samma hus som denna, måste upplåta sina onyttjade rum för en familj från Karelen:

... det ledde till en del schismer. De [karelarna] var inte vana att bo i våningshus och deras närvaro utlöste en viss irritation bland invånarna i trappan. Bl.a. spred sig deras löss ner till oss i våningen under och mamma höll på att få slag av fasa. Det var med en stor lättnad vi såg dem flytta några år senare – vart de tog vägen var det ingen som visste – och ingen brydde sig heller (IF 2000/7: 59).

Denna berättelse, som innehåller många emotionsord, kan läsas på många sätt. Den kan ses som en ocensurerad åsikt om de så kallade andra, om en folkgrupp som omtalas i negativa ordalag. Ruth Illman och Peter Nynäs skriver sin bok *Kultur, människa, möten* (2005) om hur kulturella möten utgör en personlig utmaning och att det ansvar som vi överlåtit till samhällseliga normer förskjuts tillbaka på oss. Det är i ett möte mellan människans inre värld och yttre värld som trångsyntheten utvecklas, menar de. De så kallade andra avhumaniseras, de upplevs inte längre som människor och detta är ett sätt att hantera det svåra som mötet innebär. Projiceringen av de egna känslorna är ett sätt att kontrollera dem (Illman & Nynäs 2005: 133ff). Obehaget av karelarna och speciellt de löss som de ansågs föra med sig får starka uttryck i berättelsen. Men berättelsen kan också tolkas som en frustration över karelarnas svåra situation.

I historisk litteratur omtalas ofta hur väl evakueringen sköttes. Enligt Jukka Tarkka och Allan Tiitta sköttes omplaceringen av de evakuerade förvånansvärt snabbt, och Finland var ett strålande undantag i flyktingarnas bedrövliga historia. De anser också att omplaceringen av karelarna var en del i den nybyggaranda som rådde i Finland strax efter kriget med

positiv effekt bland annat på utvecklingen av jordbruket (Tarkka & Tiitta 1987: 183). Även i boken *Finlands historia 4* framgår att flyktingarna anpassade sig väl till de nya förhållandena (Ekberg 1999: 270). Även i etnologen Pirkko Sallinen-Gimpls text får man en uppfattning om att integrationen gick väl och att den övriga befolkningen vande sig vid karelarna. Här framkommer också en stark vi-känsla och en uppfattning om att integration var av nöden (Sallinen-Gimpl 1989: 212ff). I undersökningar som behandlar de evakuerades¹² upplevelser läser man en annan syn på situationen. Evakueringen återges som en tragisk händelse med en stark längtan tillbaka (*Se minkä jaksat kantaa* 2004: 7; *En mie Karjalaa unoha* 2004). Speciellt längtan till det förlorade barndomshemmet uttrycks starkt i dessa levnadsberättelser (Marttila 2009: 90ff). Tarja Raninen-Siiskonen omtalar de evakuerades upplevelser som hjälteberättelser, där hemlängtan och tanken om offer är centrala teman (Raninen-Siiskonen 1999: 284). I de evakuerades berättelser framställs det förlorade Karelen som ett mytiskt paradiset (Savolainen 2007: 106ff).

I texten ovan omtalas karelarna föga smickrande som personer som inte är vana vid att bo i höghus och som sprider löss kring sig. Detta leder till starka emotionsuttryck från moderns sida i berättelsen. Framställningen av karelarna som de andra förstärks i berättelsen genom att de uppfattades inte kunna anpassa sig fort nog till ett urbant liv. Detta återges med ett emotionsord – nämligen som irritation. Lössen symboliserar här smuts, fattigdom, trångboddhet och dålig hygien (Tillhagen 1958: 262; Huldén 2006). Outi Karemaa påpekar i sin studie om den finländska fobin för ryssar under mellankrigstiden att ryssarna bland gemene man, oberoende av politisk ståndpunkt, uppfattades som eviga fiender och förföljare och som smutsig ohyra (Karemaa 1998: 200). Ohyran, lössen kan ses som en symbol för en nationalitet – en nationell stereotypi som har en meningsskapande funktion (Illman 2004: 163). Genom det stereotypa förhållningssät-

tet kontrasteras karelarna (de) mot finländarna (vi). Berättelsen har också drag av en vandringssågen, som den om invandrare som river upp parkettgolvet för att odla potatis. Sägness budskap är här att visa att invandrare skulle vara mindre civiliserade och därför mindre värda (af Klintberg 1988: 77ff). I berättelsen är lössen ett resultat av karelarnas närvaro, karelarna som här uppfattas som ociviliserade, icke-önskvärda och som inkräktare på finländares territorium. Den egna identiteten projiceras mot karelarna och de presenteras som ett störande moment i en i övrigt rätt harmoniskt beskriven tillvaro.

Enligt sagesmannen i citatet ovan var lättnaden stor när karelarna flyttade. Vart de flyttade visste ingen, och enligt utsagan brydde sig heller ingen. Det här är en stark framställning som kan tolkas på många sätt. En tolkning är att texten är ett uttryck för främlingsfientlighet och/eller likgiltighet – man visste inget och brydde sig inte heller. Men den kan också tolkas så att den framställer en frustration över situationen, över hur de vuxna uppfattade karelarna då. Kvinnan som berättar detta var barn under 1950-talet och texten kan sägas vara en framställning av ett barns oskyldiga blick i dåtid som idag kan tolkas som en vuxens upprördhet.

Den förlust som däremot omtalas mera i frågelistmaterialet var Porkala udd. Ett krav i vapenstillståndsavtalet var att Porkala udd, 30 kilometer väster om Helsingfors, skulle utarrenderas i 50 år till Sovjet för att fungera som militärbas (Meinander 2006: 185ff). Porkala tvångsevakuerades i samband med vapenstillståndet 1944 och detta ledde till att 7.200 personer måste hitta nya hem (Backman & Ihrcke-Åberg 2003: 254ff). Porkala återficks redan år 1955. I frågelistmaterialet finns en personlig upplevelse av händelserna:

En av Krigets följder var den att familjen miste sitt hem och var tvungen att evakuera från det s.k. Porkalaområdet. Familjen flyttade först till en liten stuga i Esbo [...] men vi räknade det aldrig som hem. Vårt hem var det som vi hade varit tvungna att lämna åt ryssarna 1944. Vi var

flyktingar i eget land. [...] Stugan vi bodde i de första åren var kall. Om vintern var fönstren så isade att man inte kunde se ut och vattenåmbaret frös under natten. En säck med kålrötter som stod in under bordet frös också. (IF 2000/7: 36)

I beskrivningen av förlusten av hemmet utläser jag både en ilska över det orättvisa i situationen och en sorg över förlorat hem trots att inga emotionsord eller få ord med emotiv betydelse används, utan ilskan och sorgen uppstår i mitt möte med texten. Frågelistsvaret utandas en bitterhet över situationen där orsaken till bitterhet ligger i både det faktum att sagesmannens familj måste lämna sitt hem men också i det att de inte omhändertogs på sin nya boningsort och att de sågs som flyktingar. Sagesmannen som är född 1944 kan inte ha egna minnen av de frusna kålrötterna och de isiga vattenhinkarna – något som inger en stark känsla av misär¹³ i min läsning av frågelistsvaret. Jag ser återgivningen som en eländesberättelse som med stor sannolikhet varit en del av familjens berättartradition (Johansson 2005: 336). Det är antagligen något som sagesmannen gång på gång hört berättas som ett uttryck för hur illa ställt de hade under den tid de var evakuerade. De isiga vattenhinkarna och förfrusna kålrötterna symboliserar här misären medan hemmet, då i rysk besittning, symboliserar trygghet och det goda i livet.

Sagesmannen berättar också med bitterhet att de inte var välkomna på den nya orten och menar att folks inställning till evakuerade var likadan som finländare har mot flyktingar idag. De evakuerade omtalades som ”den där Porkala ohyran” (IF 2000/7: 36), på samma sätt som de inflyttande karelarna omtalas att de spred löss. Att omtalas med metaforen ohyra tyder på starka känslor både från de andra i samhället och från dem som uppfattas som ohyra. Ohyran symboliserar smuts och fattigdom och något man inte vill ha i sin närhet. Utanförskapet betonas starkt genom bestämningen ”den där”. Porkalaborna såg som något kollektivt och oönskat enligt sagesmannens berättelse.

I Sonja Harjus avhandling pro gradu får vi ta del av hur Porkalaborna saknade sin hembygd

och hur de uppfattade att ryssarna inte tog väl hand om området (Harju 2006). Men under den tid som kallas för Porkala-parentesen, det vill säga de år som Porkala var sovjetiskt, hade ortsböna ingen insyn i vad som hände på området. Tåget mellan Åbo och Helsingfors gick genom det arrenderade Porkalaområdet, den så kallade Porkalatumneln, men fönstren täcktes över så att ingen kunde se ut. Detta omtalas i frågelistmaterial som spännande, i bemärkelsen förväntansfullt eller nervpirrande, något som kan anses ha en positiv värdeaddning. Men ordet spännande har också en koppling till dramatiskt och lite farligt. Så här skriver en sagesman som var ung vuxen på 1950-talet:

Att fara med tåg till Helsingfors från Åbo var alltid lika spännande när man skulle passera Porkalaområdet som var ryskt område. Vagnarnas fönster täcktes över och man satt där inne som i ett fängelse (IF 2000/7: 23)

Det som skulle kunna tänkas vara hotfullt eller sorgesamt omtalas här som något spännande. Att jämföra en tågkupé med ett fängelse skulle också kunna uttryckas med mera negativa emotionsord än att det kändes spännande. Samtidigt kan man säga att metaforen fängelse är träffande, snarare med tanke på Porkala än själva tåget eftersom Porkala var ett isolerat och ockuperat område som kontrollerades av ryssar. De finländare som åkte genom det ockuperade området fick inte se in i området. I ett frågelistsvar framkommer en viss förvåning över att Porkalaborna inte kände någon tacksamhet över att återfå området utan snarare en bitterhet över att ryssarna lämnade byggnaderna i dåligt skick (IF 2000/7: 16). De ansågs inte ha förvaltats biten av finländsk fosterjord på ett gott sätt (Harju 2006: 35). Att ryssarna eventuellt kände sig som om de var i ett fängelse under sin tid i Porkala är det ingen av frågelistsvararna som reflekterar över. På sätt och vis kan Porkala ses som två fångelser, ett för ryssarna som inte kom ut därifrån och ett för Porkalaborna som inte kom in på området.

År 1955 beslöt Sovjet att avstå från sin mi-

litärbas på udden och Porkala då (Meinander 2006: 185ff). I frågelistmaterialet framställs en känsla av lycka när de återger händelsens: Det var ”nog en glädjefest som jag alltid kommer att minnas” (IF 2000/7: 23).

Sammanfattningsvis kan sägas att evakueringen av karelarna framställs med ord som uttrycker sorg och medlidande men samtidigt en glädje och tacksamhet över att landet hade bevarat sin självständighet. Eftersom frågelistsvaren inte är skrivna av dem som upplevde evakueringen framställs här snarare de problem de ansågs medföra. Karelarnas placering som flyktingar i det övriga Finland presenteras relativt ocensurerat och politiskt inkorrekt med emotionsord som irritation, tvång och de beskrivs som ett socialt problem. Det kan ses som ett uttryck för främlingsfientlighet, likgiltighet eller frustration över deras situation. Karelarna kombineras med smuts i form av löss. I fråga om evakueringen av Porkala ges en annan bild eftersom frågelistsvaren ger ett inifrånperspektiv. Här är det fråga om att mista ett hem och inte vara välkommen, att själv ses som något smutsigt, som ohyra. Lycka uttrycks då Porkala återfås och hemmet återficks samtidigt som bristen på tacksamhet över detta förvånar skribenterna. I fallet av utrymningen av Porkala återfinns egna upplevelser av det. Här framkommer uttryck av sorg över förlorat hem, en bitterhet över att inte bli väl mottagen och framställningar av miserabla förhållanden och utanförskap samt en kollektiv lycka när Porkala återfås.

Storstrejken

Ett tema som omtalas med emotionsord och ord med emotiv betydelse ärorstrejken år 1956. Storstrejken inleddes den 1.3.1956 när Urho Kekkonen nyligen hade valts till president och handlade i korthet om att arbetsgivarna inte gick med på arbetstagnans centralorganisations krav på en allmän löneförhöjning på 12 mark per månad. Strejken pågick i tre veckor, engagerade ca en halv miljon arbetstagnare och under tiden förekom många kravaller.

Strejken påverkade bland annat all nyhetsförmedling och distributionen av bensin. Tommi Mertanen påpekar att storstrejken i hög grad hade karaktären av ett uppror, och omtalar den som en nationell olycka, men anger också att händelserna ofta överdrivits i memoarer och andra levnadsskildringar (Mertanen 2006: 11ff). Intressant för mig är inte att veta hur storstrejken egentligen gick till utan att studera de emotionsuttryck som formuleras i frågelistsvaren.

Storstrejken är något som relativt många av frågelistsvararna tar upp i sina svar ofta i relation till den känsla av rädsla som händelserna i samband med strejken medförde. Det är inte ofta fråga om egentliga berättelser om händelserna i samband med strejken. I stället presenteras den vagt, men med hjälp av emotionsord eller ord med emotiv betydelse såsom ”kusligt”, ”oroligheter”, ”hotfullt” eller ”hotfullt obestämt”. En sagesman född år 1937 skriver: ”Storstrejken minns jag som något hotfullt obestämt. Jag begrep inte vad det egentligen var fråga om” (IF 2000/7: 62). Storstrejken var alltså hotfull men sedd ur en ung människas synvinkel tedde den sig obegriplig. En sagesman som var 10 år då storstrejken inföll beskriver den med ordet ”oroligheter” men att den inte berörde ett barn mycket (IF 2000/7: 15). En annan skriver: ”Det var en kuslig atmosfär, men som ung kunde jag skjuta det åt sidan och tryggt var det att lifta till stan ...” (IF 2000/7: 11). Storstrejken uppfattades visserligen som kuslig men förhindrade ändå inte en ung människa att ta sig fram trots att kollektivtrafiken inte fungerade. Lite farligt var det dock: ”Storstrejken 1956 minns jag väl, allt var som kusligt dött i Åbo. Blev hemkörd av en vän från en kårdans och det var lite farligt att köra bil, man kunde bli stoppad” (IF 2000/7: 21). I frågelistmaterialet framkommer också att storstrejken uppfattades som något ”mycket tråkigt”. De som önskade fortsätta arbeta kunde inte göra det eftersom: ”Man skrek och demonstrerade mot oss, man ritade haröron på väggarna så till

slut måste vi också sluta jobba” (IF 2000/7: 40).

En återgivning med en personlig inblandning i händelserna ges av en sagesman som var ung under 50-talet. Han börjar med att han inte minns så mycket av strejken men skriver: ”jag såg från fönstret ett långt tåg¹⁴ med människor. De sjöng och skrålade och bar röda fanor där de tågade längs vägen” (IF 2000/7: 36). De röda fanorna¹⁵ kan ses som en metafor för arbetarrörelsens politiska aktivitet. Det som inte sägs i frågelistsvaret, men som kan uttolkas ur pappans agerande – att han slutade arbeta först vid hotfulla uppmaningar – är att de röda fanorna ur hans synvinkel även symboliserade den motsatta sidan, kommunisterna, till skillnad från de borgerliga vita. De röda fanorna, trots att de här återges ur ett barns synvinkel, kunde på så sätt också symbolisera fara. Fanorna kan också ses som en metafor för delningen av befolkningen i ett vi och ett de, där Vi står för borgerliga respektive kommunister och De dess politiska motsats beroende på familjens politiska ståndpunkt.

Han fortsätter med att berätta hur hans pappa fortsatte att arbeta trots strejken eftersom han inte var anställd av någon. Strejkledaren hade sagt till pappan att:

”allt arbete skall stoppas”, ”alla hjul skall stannas till och med de som är i klockan” hade han sagt. Arbetargruppen började uppträda så hotfullt mot min far och vår granne att de fann det bäst att lämna sitt arbete och komma hem” (IF 2000/7: 36).

Återgivningen ges i berättelsens form eftersom återgivningen har en början, ett slut och en höjdpunkt med orsak och verkan (Lövkrona 1999: 45). Att strejkledarens ord till pappan återges med direkt anföring förstärker intrycket av en berättelse, och är säkert något som berättats i familjen ifråga eftersom sonen väljer att använda pappans ord i sammanhanget. Hjulmetaforen kan ses om ett sätt att förstärka intrycket av att allt arbete var icke-önskvärt. All aktivitet gällande arbete skulle upphöra. Även tiden skulle stoppas eftersom även hju-

len i klockan skulle stå stilla. En annan berättelse om storstrejken är följande:

Speciellt kommer jag ihåg en söndag då alla blev "kommenderade" (gällde tjänstemännen inte arbetarna) att ställa upp som chaufförer för tankbilar för att fylla servicestationernas tankar. Då jag hade "yrkeskort" (från armén) fick jag en tankbil att fylla på med bensin, och köra till vår servicestation vid busstationen.

Då vi kom fram var det fullt med folk som försökte "hindra" att tömma bilen, men polisen återställde ordningen och bilen tömdes men det var en enda som kom ut från Shells-lager i Pansio för att när nästa försökte lade sig människor, främst kvinnor, framför bilhjulen och det var omöjligt att köra, utan att krossa någon!

Vi fick stänga portarna och var "belägrade" på lagret. Mat lyckades någon hämta och då situationen lugnade mot kvällen, kunde vi återvända hem. Som "tur" slutade strejken och ordningen återställdes, förrän "värre" saker hände!! (IF 2000/7: 70).

Denna berättelse handlar om "bensinkriget" det vill säga de kravaller som förekom i samband med distributionen av bensin. Bensinkriget gick ut på att de strejkande förhindrade distributionen av bensin. Shells, Gulfs och Unions centrallager och bensinstationer löd under strejken (Mertanen 2006: 71ff). Berättelsen återges med få emotionsord och metaforer. Däremot finns ord med emotiv betydelse såsom hindra, krossa, omöjligt och lugnade. Hos mig sätter berättelsen känslor i rörelse. Beskrivningen hur aktivister lägger sig framför bilar och hindrar dem att köra är stark trots bristen på direkta emotionsord såsom att det var hemskt, upprörande eller farligt. Att upplevelsen är viktig för skribenten syns i användningen av utropstecken och citationstecken kring ord som "tur" att strejken tog slut. Vad skribenten egentligen avser är svårt att säga men man kan utläsa det som ett slags ironi om en strejk som ledde till kravaller och som på så sätt inte kan ses som något lyckosamt. Samma sak gäller ordet "värre" för svåra saker var det ju fråga om. "Värre" kan här tolkas som att ingen miste livet under kravallerna (ibid.: 248). Enligt mig handlar berättelsen om en farlig situation, men ändå är det inte rädslan

i situationen som är det mest uppenbara i berättelsen. Snarare är det en historia om hjältemod, dels om en människa som – visserligen kommenderad – vågade åka och hämta bensin trots kravaller, dels om aktivister som lägger sig framför bilar och som offerar sig för sin sak. Berättelsen återger också spänningen i ett sådant skeende, men också frustrationen över strejk och kravaller. Denna berättelse visar på en sortering av människor i fackligt anslutna arbetare och tjänstemän, i socialister och borgare. Tomi Mertanen påpekar att storstrejken ledde till att de inre stridigheterna i landet förstärktes (ibid.: 251).

Storstrejken 1956 framställs med metaforer såsom röda fanor som tyder på politisk orolighet och vänsterorienterad aktivitet men också på fara sett ur ett barns synvinkel. Metaforen av hjul som ska stoppas förstärker intrycket av en uttryckt önskan om att arbetet ska avstannas. Emotionsord och emotiva ord som används i sammanhanget är kusligt, oroligt, hotfullt samt skråla och skrika. Framställningarna av orden väcker starka känslor hos läsaren av texterna, känslor av såväl rädsla, orolighet och spänning. I berättelsen om bensinkriget framställs också en farofylld situation trots bristen på emotionsord samtidigt som den kan tolkas som en berättelse om hjältemod.

Talkoarbete

Återgivningen av minnen av 1950-talet handlar inte enbart om att kriget och dess följor och politisk orolighet. De kännetecknas också av framtidstro och hopp och ett samhällsbygge både på ett kollektivt och individuellt plan med starkt fokus på arbetets betydelse (jfr Holmila 2008: 12). Ett element som framkommer i frågelistsvaren med hjälp av positivt laddade emotionsord och emotiva ord. Något som sagesmännen återkommer till i sina svar, och som också efterfrågades i frågelistan, var talkoarbetet, det vill säga att man med gemensamma krafter och oavlönat hjälpte varandra till exempel med att bygga hus.

Talkoarbete omtalas av många (se t.ex. IF

2000/7: 2, 10, 21, 25, 35, 42, 70). Ilmar Talve beskriver talkoarbeta som ett gammalt arbets-sätt som utnyttjades speciellt i samband med arbeten inom jordbruket såsom skörd och potatisupptagning. Som ersättning fick folk mat och dryck och på kvällen ordnades det dans. Talve nämner även byggandet av ungdoms-lokaler och hjälp åt de evakuerade karelarna och krigsinvaliderna på talko (Talve 1990: 207). Talkoarbeta omtalas i mitt material som talkoanda och omtalas nästan undantagslöst i positiva ordalag, exempelvis ”Talkoandan var stark” (IF 2000/7: 70). Ofta görs det med uttryck av stolthet. Ett enda undantag till detta har jag hittat i mitt material och då är det fråga om att resultatet av det utförda arbetet blev dåligt eftersom talkoarbetarna drack sprit (IF 2000/7: 40).

Talkoandan kan ses som en del av den mytiska bilden av finländaren, en hjälteberättelse om ett folkslag som inte böjer sig, är segt och

ihärdigt. Enligt Veijo Hietala fick denna mytiska bild av finländaren en törn, ett mentalt sår, i samband med kriget och ett sätt att hela detta sår var att satsa på arbete (Hietala 1992: 9). Talkoandan, som i sig kan ses som ett positivt omdöme, omtalas med positiva emotionsord: ”Talkoandan vad god och då man försökte klara sig med möjligast små lån gjordes mycket på talko” (IF 2000/7: 2). Talkoarbetet underlättade arbete som för en ensam person hade varit övermäktigt. En sagesman berättar om hur el-stolpar restes i byn med talkokraft. Männena som utförde det gjorde det så väl att de till och med fick ”åskådare som hade hört om våra raska tag” (IF 2000/7: 25). Här kombineras stoltheten över talkosamarbetet med stolthet över manlig fysisk styrka – en manlighet som konstitueras genom en kroppslig handling (Connell 2008: 95). Holmila poängterar att den stora berättelsen om återuppbyggnaden upprätthöll en normativ och hegemonisk maskuli-

Bild 2. Talkoarbeta i Åbo 1947. Egnahemshus byggdes och äppelträdgård anläggs. SLS 2097/44.

nitet som hjälpte till att skapa en enhetskultur. I denna ingick tanken om manlig förtur till arbete (Holmila 2008: 11f). Talkoarbetet, i denna berättelse, resulterade i att byn fick elektricitet och är på så sätt också en berättelse om framsteg och utveckling, något som sagesmannen ser som positivt.

Talkoarbeta handlar om att hjälpa varandra men också om att göra arbete tillsammans. På så sätt handlar det också om solidaritet, men också om beroende eftersom en talkoinsats krävde en insats av den mottagande parten i gengäld. En sagesman berättar: "alla var alltid färdiga att hjälpa varandra och tillsammans bygga upp det krigshärjade landet. Alla behövde arbete och allt arbete var hedersvärt" (IF 2000/7: 35). Denna utsaga kan också ses som en framstegsberättelse, om hur man når resultat genom gemensamma insatser inför ett gemensamt mål, att få det krigshärjade landet på fötter igen. Behovet av arbete och värderingen av arbete som hedersamt omnämns också. Att talkoandan i dagens läge försvunnit omtalar de med vemod (IF 2000/7: 34, 50). Här jämförs då med nu, där 1950-talet framställs som bättre än dagens samhälle just i denna fråga. En annan jämförelse mellan nu och då gällande talkoandan är följande:

Talkoandan var stark. Där det behövdes hjälp [...] ställde folk upp och hjälpte till! Talkoandan har en stor betydelse när man talar om sammanhållning mellan olika samhällsklasser, man ville hjälpa en medmänniska utan att få betalt för det. Idag är det annat, gå till "socialen" där får du "hjälp"=pengar! (IF 2000/7: 70).

Sagesmannen kontrasterar då mot nu och använder understreckningar, utropstecken och citationstecken för att understryka sin ståndpunkt. Att han skriver att man i dag får "hjälp" från "socialen" i stället för att kämpa sig fram i livet kan ses som ett uttryck för ironi och/eller frustration.

Allt återuppbyggnadsarbete är inte gemensamt arbete. En del av sagesmännen berättar med stolthet om hur de, efter att de kommit hem från fronten, byggt sina hus själva, "slog in varje spik tills det var färdigt" (IF 2000/7:

17). Ulrika Wolf-Knuts visar i en artikel om talesättet "ska byri bygg" om den prövning som byggandet av ett hus innebär. Det är fråga om ett arbete som görs med egna händer och att man genom det uppvisar både händighet och styrka och det kan ses som ett uttryck för ett framtidshopp (Wolf-Knuts 2004: 8ff). Att egenhändigt bygga ett hus kan också ses som en framställd hegemonisk maskulinitet, som en allmänt accepterad bild av hur en man ska vara (Connell 2008: 115). Ett annat frågelistsvar består nästan uteslutande av en beskrivning över hur mannen ifråga först bygger hus åt sig själv och sedan åt sina syskon. När alla dessa hus är färdiga inleder han ett renoveringsarbete av dem. Han omnämner inte att han var stolt över arbetet, eftersom anspråkslöshet ingår i den kulturella koden, men att det var ett tungt arbete, som inleddes med att virke fälldes i skogen, framgår tydligt (IF 2000/7: 4). Också detta kan ses som ett slags samhällsbygge i efterkrigstid.

Talkoarbetet samt att på egen hand bygga ett hus omtalas med positivt laddade emotionsord. Det är fråga om stark eller god anda, raska tag, en villighet att hjälpa varandra, att göra saker med gemensamma krafter, att det är hedersvärt att arbeta och att arbete i sig är hedervärt. Talkoarbetet kan sägas uttrycka såväl glädje, lycka som stolthet. En känsla av vemod gäller det att talkoandan uppfattas ha försvunnit och ersatts av känslor som ett uttryck av bristande sammanhållning, egoism, handfallenhet och en tillit till statlig intervention då man behöver hjälp. Nuet speglas i detta fall mot ett bättre förr.

1950-talet och nostalgi

Vilken stämning kan man då utläsa ur materialet och vad säger den om 1950-talet? Jag utläser en dualism mellan dels en hotfull atmosfär, tidvis farlig eller åtminstone en oberäknelig tid, dels en lycklig tid full av framtidshopp. I analysen dominerar de mera negativa stämningarna antagligen på grund av de teman som behandlas, nämligen krigsveteraner, eva-

kuering och förlorande av hem och jord samt storstrejken 1956. De är alla teman som omfattas med känslor av rädsla, bitterhet, olust, spänning och i vissa fall främlingsfientlighet. Det är endast minnet av talkoarbetet som frammanar positiva och hoppfulla stämningar. Här framkommer en stark framtidstro och en tid värd att se tillbaka på med längtan, en tid att vara kollektivt nostalgisk över. Tiden omskrivs som ett skede då man med hjälp av hårt arbete klarade sig själv (jfr Marander-Eklund 2009). Nostalgin, som i detta fall kan ses som kollektiv, kan ses som en ”längtan efter något förlorat” (Wolf-Knuts 1994: 69). Karin Johannisson påpekar att nostalgi är en sjukdom, en längtan efter att längta, en slags eskapism, en resa i tiden (Johannisson 2001: 152) i detta fall till ett gyllene 50-tal. Johannisson funderar över varför nostalgiska tankar är så framträdande i vår tid. Hon menar att nostalgin reflekterar en identitetskris och är något som uppkommer i perioder som karaktäriseras av diskontinuitet. Nostalgin är alltså en reaktion mot snabba förändringar. Hon anser att en sådan tanke är en flykt inuti nuet snarare än en återgång till det förgångna (ibid.: 149ff). Ulrika Wolf-Knuts ser på nostalgin som något progressivt men påpekar att den också har regressiva drag. Att blicka tillbaka kan ses som en av människans försvarsmekanismer, att i samband med att livet känns svårt blicka tillbaka till en tid som upplevs vara lättare att leva i (Wolf-Knuts 1994: 78).

Sven-Erik Klinkmann påpekar, med utgångspunkt i analys av filmer, att 50-talet varit speciellt utsatt för nostalgisering (Klinkmann 2003: 107). David Halberstam anser att orsaken till att det amerikanska folket känner nostalgiska känslor för 50-talet ligger i den idealistiska bild som TV gett perioden. Han anser att det snarare är minnet av TV-programmen än själva livet på 50-talet som har förblivit skarpt i människors minnen. TV-programmen reflekterar enligt honom: ”a world of warm-hearted, sensitive, tolerant Americans, a world devoid of anger and meanness of spirit and, of

course failure” (Halberstam 1993: 514). Amerikanerna njöt av denna positiva reflektion av en oproblematiserad värld. Detta gäller framförallt amerikanska förhållanden men eftersom TV-utbudet hos oss i viss grad domineras av amerikanska produktioner kan man säga att detta berör även Finland.¹⁶ Hanna Kuusi visar i sin analys av finska filmer från 1990-talet hur 50-talet nostalgiseras i dem. Här är det fråga om en lantlig nostalgi där 50-talets landsbygd förs fram som en motpol till den ångest och metafysiska hemlöshet som präglar samhället på 90-talet med den lågkonjunktur som då var aktuell. Den lantliga miljön förs fram som mytiskt landskap, en representation för ett förlorat hem. Kuusi påpekar också att den nostalgiska längtan innebär ett sätt att återuppleva det förlutna i nuet snarare än att de facto vilja återgå till den tid som man längtar till (Kuusi 2007: 128f).

Vad är det som gör att just 1950-talet uppfattas som en gyllene period? En förklaring är den som Halberstam ger, att filmer och TV-program framställt 1950-talet på ett mycket positivt sätt. En annan förklaring kan vara att de som svarat på uppmaningen att skriva om tiden var unga på 1950-talet och ser på sin ungdomstid som den bästa av tider. Det är fråga om att efterkrigstida ”stora” åldergrupperna var barn och unga under 1950-talet och har behov av att tänka tillbaka på svunna år (Kuusi 2007: 139). Kerstin Gunnemark diskuterar hur frågelistsvarare formulerar och omformulerar sina minnen av 1950-talet på olika sätt beroende på i vilket skede de är i minnesbearbetningen. Ett bearbetat minne leder till ett mera målmedvetet berättande, medan mindre bearbetade minnen leder till mera fragmentariskt och perspektivlöst berättande (Gunnemark 2007: 189f). Orsaken till att 1950-talet nostalgiseras kan även vara att efter kriget och all förlust i samband med det fanns det i människornas tankevärld bara en riktning dit livet kan utvecklas – det kunde bara bli bättre. En fjärde möjlig orsak är att livet då tedde sig oproblematiserat jämfört med dagens poststrukturalistiska liv. Det var

en tid då de stora berättelserna ännu var vitala. Nutiden ses som bristfällig och drömmen om ett bättre förr odlas. I odlingen av denna bild framträder antimoderna drag och anti-reaktionära tankar om nationen, kristna ideal och familjen (Johannisson 2001: 150). Att uppfatta 50-talet som en bra och rejäl tid kan handla om att sagesmännen längtar tillbaka till en tid då nationen uppfattades som homogen, de kristna idealen hade inflytande och människorna hade en enhetlig syn familjen som grund för sin tillvaro – en tillvaro som inte kännetecknas av postmodernitetens komplexitet.

NOTER

- ¹ Avoin ja suljettu 1992
- ² Rillumarei ja valistus 1996, Kuusi 2007
- ³ Salmi 1999
- ⁴ Se även Marander-Eklund 2006
- ⁵ Artikeln har förutom de utsedda referee-personerna lästs och kommenterats av Johanna Björkholm, Sofie Strandén och Johanna Wassholm. Tack för alla kommentarer.
- ⁶ Talko: "Arbetsfest, arbetsgille. Gemensamt arbete som utförs frivilligt utan egentlig betalning; ett motsvarande ord saknas i rsv" (af Hällström, Reuter 2000: 169)
- ⁷ Upplivelser av den politiska situationen är ett tema som återstår att analysera.
- ⁸ Det totala antalet frågelistsvar uppgår till 200 svar.
- ⁹ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/Emotion>
- ¹⁰ Ylen elävä arkisto. Finland i krig. Hangö under fortsättningskriget. <http://yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=7&ag=66&t=794&a=7463>.
- ¹¹ Ur J. L. Runebergs dikt Högt bland Saarijärvis moar (1870). http://runeberg.org/runeberg/0_15_25.html
- ¹² För nya perspektiv på forskning kring Karelen se *Nykytulkintojen Karjala* 2007.
- ¹³ Kerstin Gunnemark visar i sin undersökning om 1950-talet att dålig bostadsstandard var en realitet i vissa fall också i Sverige (Gunnemark 2007).
- ¹⁴ En stormarsch arrangerades den 16.3.1956 runt om i landet (Mertanen 2006: 150ff)
- ¹⁵ Enligt Rolf Karlbom härrör de röda fanorna från franska revolutionen och användes första gången i Sverige vid en strejk år 1850, då både med vita och röda fanor (Karlbohm 1967: 127). Enligt Matti Klinge fick den röda färgen en politisk betydelse i samband med de röda mössor med trikolorkokard som användes i samband med att Marseilletrupperna invaderade Paris 1792. De röda fanorna blev vid 1800-talets mitt en symbol för socialism och revolution (Klinge 1999: 75ff). De röda fanorna har också använt i arbetarrörelsens första majfirande ända sedan 1890 (*Arbejdernes 1.maj* 1990: 17ff, se även Kaihovaara 1991: 47ff).

- ¹⁶ Ett exempel på en amerikansk, mycket populär TV-serie, som visades i finländsk TV under åren 1974-1984, är *Happy days* (Gänget och jag), en familjekomedi som presenterade medelklassens familjeliv på 50-talet på ett idylliskt sätt (<http://www.imdb.com/title/tt0070992/>) En film som också framställde 50-talet i ett nostalgiskt skimmer var *American Graffiti* (1973) <http://www.imdb.com/title/tt0069704/>

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Åbo, Åbo Akademi,

Folkloristiska arkivet (IF).

IF 2000/7 Svar på frågelistan "Berätta om ditt 50-tal".

Folkloristik

Harju, Sonja 2006. "Nog var det här ju min rätta plats"

– en studie om hembygd och identitet. Opublicerad avhandling pro gradu i nordisk folkloristik

Tryckta källor

- Ahmed, Sara 2004. *Cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Alestalo, Matti 1980. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. I: *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenneteollistumisen aikana*. Toim. Tapani Valkonen et al. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 102–180.
- Arbejdernes 1.maj. Arbejderbevægelsens internationale demonstrationsdag i tekst og billeder 1890-1990* 1990. Af Søren Federspiel et al. København: Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv.
- Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Toim. Anna Makkonen. (SKS:n toimituksia 567.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Backman, Sigbritt & Ingallil Ihrche-Åberg 2003. *Det gamla Kyrkslätt*. Kyrkslätt: Kyrksläts hembygdsförening.
- Cassirer, Peter 1993. *Stilistik och stilanalys*. Lund: Studentlitteratur (2.a uppl).
- Connell, R.W. 2008. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Ekberg, Henrik 1999. Finlands flyktningsproblem. I: *Finlands historia 4*. Henrik Meinander. Helsingfors: Schildts.
- En mie Karjalaa unoha. Elämäni muutto-kirjoituskilpailun evakkomuuttoja* 2004. Toim. Ritva Sorvali et al. Kouvola: Kouvola kaupunki.
- Enberg, Sture 2004. *I krig och fred. Veterangenerationens dubbla kamp*. [Otalampi]: Sahlgren.
- Frågelistan som källa och metod* 2005. Red. Charlotte Hagström och Lena Marander-Eklund. Lund: Studentlitteratur.
- Gunnemark, Kerstin 2009. 1950-talets ting och minnen. Om dåtidens speglingar i nutid. I: *Tidskrift för kulturforskning* 2009:2, s. 28–43.
- Gunnemark, Kerstin 2007. *Ung på 50-talet. Om förälskelser, mode och boende i en brytningstid*. Stockholm: Bilda.

- Gunnemark, Kerstin 1998. *Hembygd i storstad. Om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Halberstam, David 1993. *The fifties*. New York: The Random House Publishing Group.
- Hellman, Katja 2003. Att förstå det främmande i frågelistsvar. I: *Budkavlen*, s. 36–42.
- Hietala, Veijo 1992. Tuntematon sotilas Rovaniemen markkinoilla. Suomalaisen elokuvan lajityypit 1950-luvulla. I: *Avoin ja sujettu. Kirjoituksia 1950-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Toim. Anna Makkonen. (SKS:n toimituksia 567.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 3–19.
- Holmila, Antero 2008. Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muototuminen Suomen lehdistössä 1944–1945. I: *Elore* 2/2008, s. 1–20.
- Honkasalo, Markku 2002. *Finlands krigsinvalider. Resumé av verket Suomalainen sotainvalidi*. Helsingfors: Krigsinvalidernas brödräfbund.
- Honkasalo, Markku 2000. *Suomalainen sotainvalidi*. Helsinki: Otava.
- Huldén, Lena 2006. *Sexbente fienden. Leddjurens inverkan på västerländsk krigsföring*. Helsingfors: Schildt.
- Hällström, Charlotta af & Mikael Reuter 2000. *Finlandsvensk ordbok*. Helsingfors: Schildts.
- Illman, Ruth 2004. *Gränser och gränsöverskridanden. Skildrade erfarenheter av kulturella möte i internationellt projektarbete*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Illman, Ruth & Peter Nynäs 2005. *Kultur, människa, möten. Ett humanistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Iloinen 1950-luku. *Purkkaa, sotakorvauksia ja unelmia* 2003. Jyväskylä: Amanita Ltd.
- Janatuinen, Jenni 2005. *Miehenkuva. Kalle Päätalon perintö*. Helsinki: WSOY.
- Johansson, Anna 2005. *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Johannisson, Karin 2001. *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm: Bonnier.
- Juvonen, Tuula 2002. *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Kaihovaara, Pirjo 1991. Työväenliikkeen lippukulttuurin symboleista. I: *Myytit ja symbolit*. Toim. Ulla-Maija Peltonen & Kirsti Stenvall. (Väki voimakas 5.) [Tampere]: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, s. 47–61.
- Karemaa, Outi 1998. *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. (Biblioteca Historica 30.) Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Karlbom, Rolf 1967. *Hungerupplopp och strejker 1793–1867. En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst*. Lund: Gleerups.
- Klinge, Matti 1999. *Suomen sinivalikoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksistä*. Helsinki: Otava.
- Klinkmann, Sven-Erik 2003. Nostalgiska strategier i filmen *Il Postino*. I: *Människan och tiden. Time and humanity*. Red. Nils G. Holm & Ulrika Wolf-Knuts. (Religionsvetenskapliga skrifter 60.) Åbo: Åbo Akademi, s. 93–124.
- Klintberg, Bengt af 1988. *Råttan i pizzan. Folksägner i vår tid*. 3:e uppl. Stockholm: Norstedts.
- Kristensson Uggla, Bengt af 2008. Krigsminnen, freds-glömska och der nya krigets ordning. I: *Försvaret – under attack! Fyra managementperspektiv på det nya svenska försvaret*. Bengt Kristensson Uggla et al. Stockholm: Santérus förlag, s.33–76.
- Kuusi, Hanna 2007. Nostalginen 1950-luku kulttuuri-markkinoilla. I: *Menneisyys on toista maata*. Toim. Seppo Knuutila & Ulla Piela. (Kalevalaseuran vuosikirja 86.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 127–141.
- Lakoff, George och Mark Johnson 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago press.
- Lewis, Peter 1989. *The fifties – portrait of an age*. London: Herbert Press.
- Linde, Charlotte 1993. *Life stories – the creation of coherence*. New York: Oxord U.P.
- Löfgren, Orvar 1993. En generationsresa från femtiotal till åttiotal. I: *Femtiotalister – om konstruerandet av kulturella generationer*. Red. Barbro Blehr. Stockholm: Carlsson, s. 10–35.
- Lövkrona, Inger 1999. *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska media.
- Marander-Eklund, Lena 2009. ”Kanske den bästa tiden i mitt liv”. Analys av emotioner i ett frågelistmaterial om livet i efterkrigstidens Finland. I: *Tidskrift för kulturforskning 2009/4*, s. 22–38.
- Marander-Eklund, Lena 2006. Bröllop på 50-talet. Konstruktion av kvinnligheter i ett frågelistsvar. I: *Budkavlen*, s. 70–83.
- Marander-Eklund, Lena 2002. Narrative Style. How to Dramatize a Story. I: *Arv* 2002, s. 113–123.
- Marttila, Marja-Riitta 2009. ”Muistossa olen kotona”. Suomalaisien evakkolasten matka lapsuudenkodista kohti tuntematonta. Avhandling pro gradu i socialpolitik. Helsingfors Universitet. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200905221534>.
- Meinander, Henrik 2006. *Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter*. [Helsingfors]: Söderström, [Stockholm]: Atlantis.
- Melin, Lars & Sven Lange 1985/2000. *Att analysera text. Stilanalys med exempel*. Lund: Studentlitteratur. 1:a och 3:e uppl.
- Mertanen, Tomi 2004. *Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Moesue, Anne, red. 2008. *Mitt 1950-tall. Fra svarene på spørreliste nr. 223*. Oslo: NEG.
- Nikula, Riitta 2005. *Wood, stone and steel. Contours of Finnish architecture*. Helsinki: Otava.
- Nykytulkintojen Karjala 2007. Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen 2007. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nylund Skog, Susanne 2002. *Ambivalenta upplevelser & mångtydiga berättelser. En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Pukkila-Toivonen, Hanna 2003. Sotakorvaukset. I: *Iloinen 50-luku. Purkkaa, sotakorvauksia ja unelmia*. Jyväskylä: Amanita, s. 109–110.

- Raninen-Siiskonen, Tarja 1999. *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnassa.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rillumare ja valistus. *Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa* 1996. Toim. Matti Peltonen. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Savolainen, Ulla 2007. *Koti, menetys, paluu: Koti kannak-selaisten lapsievakkojen evakkomatkakertomuksissa.* Helsingfors universitet, Avhandling pro gradu i folkloristik. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200808051761>
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1989. Karjalainen kulttuuri-identiteetti. I: *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti.* (Tietolipas 114.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, s. 209–226.
- Se minkä jaksat kantaa. Karjalaiset naisten ja miesten elämäkertoja* 2004. Toim. Minna Kilkki. (Kansanelämän kuvaksia 64.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Sulamaa, Kaarle 2006. ”Himmetä ei muistot koskaan saa”. Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. I: *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta.* Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, s. 297–311.
- Suomi silloin kerran. Näin elettiin vuosina 1944–1956* 1992. Toim. Kai Linnilä & Meri Utrio. Helsinki: Tammi.
- Talve, Ilmar 1990. *Suomen kansankulttuuri.* (SKS:n toimituksia 514.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Tarkka, Jukka & Allan Tiitta 1987. *Suomi. Seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä.* Helsinki: Otava.
- Tillhagen, Carl-Herman 1958. *Folklig läkekonst.* Stockholm: Nordiska muséet.
- Timonen, Senni 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kavalaiseen kansanlyriikkaan.* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Tuomi, Timo 2005. *Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamista toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin.* (SKS:n toimituksia 1046.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Wolf-Knuts, Ulrika 2004. ”Di ska byri bygg”. I: *Allt af jern. Texter kring järnmanufaktur och ett industri-kvarters metamorfoser.* Åbo: Åbo Akademi, s. 8–20.
- Wolf-Knuts, Ulrika 1994. Tiden/historien som dimension i etnologisk och folkloristisk forskning med speciell hänsyn till nostalgi. I: *Tiden och historien i 1990-tales kulturforskning. Föredrag vid en nordisk forskarkurs i Uppsala.* Red. Anders Gustavsson. (Etnolore 15.). Uppsala: Uppsala universitet, s. 62–80.
- Åström, Anna-Maria 1997. The town as a landscape in the mind. Spatial and social dimensions in childhood remembrances in 1950s. I: *Ethnologia Fennica*, s. 35–49.

Internetresurser

- American Graffiti* 1973. <http://www.imdb.com/title/tt0069704/>. Hämtat 2.11.2009.
- Happy days* <http://www.imdb.com/title/tt0070992/>. Hämtat 2.11.2009.
- Merriam-Webster Online, 2009. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/Emotion>. Hämtat 2.11.2009.
- Runeberg, Johan Ludvig 1870. http://runeberg.org/runeberg/0_15_25.html. Hämtat 17.12.2009.
- Ylen elävä arkisto. Finland i krig. Hangö under fortsättningskriget. <http://yle.fi/elavaarkisto/?s=s&g=7&ag=66&t=794&a=7463>. Hämtat 17.12.2009.